

INTEGRATSIOONIPROTSSESSIDE KAJASTAMINE VENEKEELSE PRESSIS JA SELLE KASUTAMINE INTEGRATSIOONIVAHENDINA

JELENA ILINA, VALERIA JAKOBSON

Aastatel 1986-1993 Eestis rahvussuhetes valitsenud segregatsiooni- ja konfrontatsioonitendentsil olid muuhulgas järgmised tagajärjed:

- Keelelisel alusel eristus kaks informuumi, mis killustusid edaspidi veelgi;
- kahanes infoallikate hulk ja meediatarbijaskond;
- “tagasiside” infoallikate ja meediatarbijate vahel jäi puudulikuks (“tagasiside” all mõeldakse pressis avaldatud vastukaja ühiskondliku tähtsusega materjalidele ning sündmustele);
- vana tähendusvälja kadumine ja uue loomise vajadus.

Ülalnimetatud põhjustas ühiskonnas informatsiooni puuduse. Nimetatud probleemi üksikilminguks oli see, et hoolimata soovist ja vajadusest taolise info järele, puudus erinevatel rahvusrühmadel küllaldane info teineteise kohta. Võib oletada, et antud olukorras kasvas erinevate kogukondade esindajatel vastastikune huvi, mis teiste tegurite kõrval omakorda soodustas integratiivsete protsesside laienemist ning tugevnemist ühiskonnas. Kuid samas andsid ühise tähendusvälja puudumine ning venekeelse meedia (sh. ka trükimeedia) kui ühiskonna elu reguleerija tähelepanuta jätmise Eestis kujunevate institutsioonide poolt integratsiooniprotsessidele stiihilise ja mittereguleeritava iseloomu. Taolistele protsessidele osutab rida aastatel 1996-2000 läbiviidud uuringuid (Kruusvall 1997¹ jne). 1999. aasta integratsiooni meediamonitooringu tulemused osutavad sarnaste protsesside kajastumisele ka Eesti trükimeedias.

Samas näitavad uuringute andmed, et erinevad kogukonnad ja neis esinevad erinevad rühmad mõistavad integratsiooni erinevalt. Jämedates joontes võiks öelda, et eestlaste arvates tähendab “integratsioon” ennekõike eesti keele omandamist mitte-eestlaste poolt, muulaste puhul aga kerkib esiplaanile kodanikuvõrdsus, nende tunnustamine võrdsena ja nende lülitamine Eesti ühiskonda (samal ajal teadvustavad mitte-eestlased ka eesti keele omandamise vajalikkust). Siinkohal võiks meedia roll olla märksa suurem. Meediamonitooring näitas aga, et venekeelses pressis antakse rahvussuhetele Eestis, ja seda eelkõige teljel “mitte-eestlased – Eesti riik”, peamiselt negatiivseid hinnanguid. Tegemist on selgelt väljendatud vastuoluga: kui avaliku arvamuse küsitlused osutavad vastastikuse sallivuse kasvule, siis venekeelse trükimeedia monitooring andis hoopis vastupidise pildi.

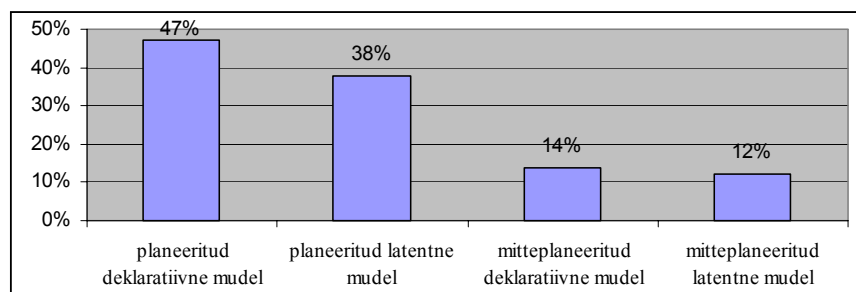
Kuna andmete töötlemiseks kasutatud varjatud klassi analüüsi meetod ei võimaldanud selle vastuolu lahtimõtestamist, viidi integratsiooni meediamonitooringu raames läbi täiendav sisuanalüüs, mille eesmärkideks oli: 1) selgitada välja ja analüüsida venekeelses pressis esinevate erinevate infoallikate ettekujutusi integreerunud ühiskonna võimalikest mudelitest; 2) määratleda allikate aktiivsuse tase; 3) hinnata pressi poolt auditooriumile avaldatava mõju efektiivsust.

Analüüsitava artikkelite valiku probleemi lahendamiseks vaatlesime meediamonitooringu andmeid üldiselt. Need osutavad tõigale, et integratsiooniprotsessiga seotud tendentse kajastatakse kõige laiemalt ja täielikumalt valimiseelsel perioodil: 1999.a. jaanuar – märts (enne Riigikogu valimisi, 27% materjalidest) ja september – oktoober (enne kohalike omavalitsuste valimisi, 20% materjalidest). Piloottuuringu käigus viisime läbi ajalehtede “Estonija” ja “Molodjož Estonii” täieliku kontentanalüüsi vastaval perioodil (kokku ilmus ajavahemikus

11.10.1999 – 18.10.1999 458 artiklit, välja arvatud ilmated, horoskoobid ja kuulutused). Analüüsi käigus kasutati ka muid valimiste tulemusi puudutavaid uuringuid ja statistilisi andmeid.

Üldiselt saab ettekujutused integreerunud ühiskonnast jagada kaheks deklaratiivseks mudeliks, mida tinglikult nimetame “roosaks stsenaariumiks” ning “mustaks stsenaariumiks”, ja kaheks latentseks mudeliks, mida nimetame “halliks stsenaariumiks” ning “stiihiliseks stsenaariumiks”. Eeltoodud mudelid võib jagada planeerituteks ja mitteplaneerituteks (vt. Joonis 1). Deklaratiivseid mudeleid väljendavad artiklites toodud lubadused ning deklaratsioonid, latentseid kujunesid aga analüüsides seda, milliseid teid pakutakse deklaratiivse mudeli saavutamiseks, kuivõrd on need auditooriumile kättesaadavad ja milliste tagajärgedeni võib nende kasutamine viia.

Joonis 1. Mudelite osakaal pressitekstides (N=458)

1. Planeeritud deklaratiivne mudel (“roosa stsenaarium”)

47% tekstidest esitatakse “roosat stsenaariumi”, kus integreerunud ühiskonna peamise tunnusjoonena nähakse kõrget elatustaset. Antud mudel jaguneb omakorda mitmeks variandiks.

Variant 1.1 sisaldab järgmisi õiguslik-poliitilise ning kultuurilise sfääri kuuluvad iseloomulikke aspekte: venekeelsetel elanikel on eestlastega võrdsed õigused ja Eesti kodakondsus; vene keele staatus on “määratletud” (see on teiseks riigikeeleks või selle staatust ei täpsustata), vene kultuuri säilimine; “vene” erakonnad on laialt esindatud nii riiklikes kui ka omavalitsusorganites; majanduses ja sotsiaalsfääris tehakse koostööd Venemaaga. Nende aspektide kirjeldustes leidub palju ebaselget. Taolise ühiskonna mudelini jõutakse kui venekeelne elanikkond hääletab valimistel “vene” erakondade poolt. Näiteks: *“Venekeelne elanikkond ei ole nõus oma probleemide lahendamist eesti saadikutele usaldama. Nad otsivad tuge Vene parteilt ning neil on õigus olla esindatud linna ja riigi seadusandlikes organites...”* (И.Раудсепп, Николай Маспанов – русский кандидат, Молодежь Эстонии, 13.10.99.). Varianti 1.1 esineb tekstides, kus infoallikatena kasutatakse vene poliitikuid.

Varianti 1.2 sisaldab järgmisi õiguslik-poliitilise ja kultuurilise sfääri aspekte: Eesti riik on NATO ja Euroopa Liidu liige; venekeelne elanikkond valdab eesti keelt ja jälgib Eesti telekanaleid. Selle mudeli saavutamiseks nähakse võimalust kui kogu elanikkond hääletab eesti erakondade poolt (Mõõdukate esituses lisatakse veel üks tingimus: erakonnad peavad olema mitmerahvuselised, tuleb hääletada erakonna programmi ja mitte selle etnilise kuuluvuse poolt). Seda varianti deklareerivad eesti poliitikud ja ametnikud, kusjuures viimased osutavad ka efektiivsete seaduste väljatöötamise vajadusele ning nõuavad elanikkonnalt seaduskuulekust. Sagedamini esitatavad vahendid mudeli saavutamiseks: kannatlikkus, ootamine ja seaduste järgimine.

Variants 1.3, mida pakutakse kõige sagedamini ettevõtjate poolt, rõhub eestlaste ja mitte-eestlaste võrdsetele konkurentsivõimalustele, ärisidemetele Lääne ja Venemaaga ning soodsate kaubanduslike suhete arendamisele Euroopa Liiduga. Saavutamiseviis: vastavate seaduste vastuvõtmine.

2. Mitteplaneeritud deklaratiivne mudel (“must stsenaarium”)

“Musta stsenaariumi” esineb 14,2% tekstidest, st auditooriumi hirmutatakse vältimatute negatiivsete tagajärgedega juhul, kui võimule tulevad enda erakonna poliitilised konkurendid. Mudeli peamine tunnusjoon on vaenlase kaju konstrueerimine, kusjuures põhivaenlaseks on “vare vene partei” (saadikukandidaatide, praeguste linnavalitsuse saadikute või ametnike näol) ja sellele järgnevad “eesti erakonnad/poliitikud” (poliitikute, Riigikogu liikmete ja ametnike näol). Esitatud mudeli kirjelduses leidub palju ebaselget ja kontrollimata informatsioonile apelleerimist, näiteks väljendid nagu “räägitakse”, “käivad kuuldused”, või mainitakse salapäraseid “neid” või mitte-eestlaste suhtes ebasõbralike kavatsustega “eesti poliitikuid”. Selliste ideede allikaid ja olemust ei ole avalikustatud, dokumentaalsed kinnitused puuduvad. Seda mudelit pakutakse vaid venekeelsetele poliitikutele ja neid toetavatele ajakirjanikele. Samalaadne käitumisviis iseloomustas eesti poliitikuid ja ajakirjanikke 1990.aastate lõpuni, kuid 1999.aasta meediamonitoringu andmete kohaselt on selletaoliste ilmingute arv eesti pressis vähenenud.

3. Planeeritud latentne mudel (“hall stsenaarium”)

“Halli stsenaariumi” esineb 38% tekstidest.

Variants 3.1. Vaatleme pressis konstrueeritava integreerunud isiku mudelit (eeldatakse, et selle mudeli järgimine võimaldab integreeruda ka ülejäänutel), kelle peamised iseloomuomadused on haritus, keelte (ka eesti) oskus, kindlustatus, töökus, ausus, (avalik või varjatud) sõjakus ja sallimatus. Selle mudeli saavutamiseviise analüüsid võib öelda, et hariduses orienteeritakse mitte-eestlasti venekeelsetele erakõrgkoolidele. Enamikul neist koolidest ei ole aga Haridusministeeriumi litsentsi, st nende kõrgkoolide diplom ei võimalda tööd riigiasutuses ja lõpetanud leiavad erialase rakenduse vaid eraettevõtluses (oletatavasti “vene” äris). Eesti keele omandamisviisina pakutakse keelekursusi ja iseõppimist, kuigi elanikkonna küsitluse andmed näitavad, et keelekursuste (nende abil omandasid keele ligi 48% osavõtjaid) ja iseõppimise (aitas vaid 10% õppijaid) madal efektiivsus ei taga küllaldast keeleoskust (vt. J.Kruusvall, 2000ⁱⁱ). Nõuandel olla töökas on mõtet vaid juhul, kui töökoht on olemas ja kindlustatuse saavutamine on võimalik stabiilse, vajadusi keskmiselt rahuldava sissetuleku puhul. Mis aga aususesse puutub, siis vene poliitikud omistavad endale kõik Tallinna endise linnavalitsuse ja erinevate omavalitsusinstitutionide saavutused, sh ka transpordi korraldamise, vene koolide säilitamise ja remontimise (vaatamata sellele, et koole ei remondita õppekeelest lähtuvalt). Näiteks: “*Ühtegi kooli pole suletud ja ei suleta ka edaspidi, kuni meil on mõju linnavalitsusele.*” М.Петров, *Свои для своих*, Молодежь Эстонии, 12.10.99.). Võrdluseks: aastatel 1998-1999 pandi eesti koolide kõrval laste vähesuse tõttu kinni ka Männiku venekeelne kool.

Integratsioonist, sallivusest ja eestlastega koostööst rääkides ollakse pealiskaudsed, kuna samas kujutatakse eestlasti sageli rõhujate ja assimileerijatena, ja neid, kes teevad eestlastega koostööd, nimetatakse “vene rahva reetjateks”, “niinimetatud venekeelseteks tegelasteks” jne. Seega, venelase etaloniks on sallimatu ja teistele kultuurile suletud inimene. Antud mudel pakub minimaalselt tegeliku olukorra püsimist ja maksimaalselt – venekeelse elanikkonna eraldatuse suurenemist ning nende elatusaseme langust. Variants 3.1 ilmneb peaaegu kõikide vene poliitikute ja ajakirjanike tekstides.

Variants 3.2 kannab endas vene erakondade killustumise, vene parteide liikmeskonna ja nende potentsiaalsete valijate vähenemise ja mitmerahvuselise partei loomise mõtet, nagu seda esitasid ka Mõõdukad. Nii vene kui eesti poliitikud näevad mudeli peamise saavutamiseviisina vastava erakonna poliitikute poolt hääletamist.

Variants 3.3 – mitte midagi muuta, kannatada ja oodata. Seda iseloomustavad väljendid nagu “selliste probleemide lahendamine nõuab aega”, “tuleb arvesse võtta mitmeid asjaolusid”, “tuleb kannatust varuda”, “võim ei suuda kõiki inimesi korraga õnnelikuks teha” jne. Põhimõtteliselt arvestatakse praeguse olukorra säilimisega ning variants on suunatud elanikkonna seas käivitunud protsesside pidurdamisele. Samuti eeldatakse, et elanikkond peab passiivselt mingisugust probleemi lahendavat jõudu ootama, kusjuures enda tegevuse ebaedukust põhjendavad selle variandi allikad (ettevõtjad ja ametnikud) ebasoodsate asjaoludega. Selle mudeli motiiviks on oma staatuse säilitamine/tugevdamine, enda vabastamine vastutusest, venekeelse valijaskonna enda poole võitmine/kinnitamine, valijaskonna kasutamine odava tööjõuna.

4. Mitteplaneeritud latentne mudel (“stiihiline stsenaarium”)

“Stiihilit stsenaariumi” esitavad 11,8% tekstidest. Kuna elanikkonna esindajad ei deklareeri ühiskonna tasemel mingisuguseid ideaale ega paku välja viise nende saavutamiseks, jääb mudel varjatuks. Kaudsete tunnuste kaudu on siiski võimalik välja selgitada mõned selle mudeli elemendid: need on kodanikuvõrdsus, stabiilne õiguslik staatus (alalise elamisloa olemasolu või kokkukuuluvustunne Eesti kodanikkonnaga, mis tekiks kodakondsuse saamisega, seda kasvõi laste puhul) ning materiaalne stabiilsus. Nende eesmärkide saavutamise vahendite otsimisel pöörduvad inimesed meedia poole harva, eelistades alternatiivseid infoallikaid (kuulujutud, isiklik infovahetus - vt. Jakobson 1996ⁱⁱⁱ, Pettai 2000^{iv}). Juhul kui massiteabevahendite poole ikkagi pöörduakse, siis reeglina ei otsita vastust küsimusele “kuidas” probleemi lahendada, vaid pigem küsimusele “kust” saada edasist infot probleemi lahendamiseks. Loodetakse vaid iseendale, abi peaaegu ei paluta ega kaevata (kaebused esinevad vaid 11% elanike pöördumistest ning kõik nad on seotud õigusliku ja sotsiaal-olmelise sfääriga). See mudel pakub uurimiseks suurimat huvi.

Ajakirjanike mudel jääb reeglina samuti latentseks: nad ei avalda isiklikku arvamust, väldivad hinnanguid ning analüüsi.

Antud mudelis on nii ajakirjanike kui elanikkonna puhul tegemist pressis efektiivsusesse mitteuskumisega. Ajakirjanike materjalides ilmneb see sellistes väljendites nagu “pole mõtet”, “ükskõik”, “midagi ei muutu”, “pole midagi parata” jne., auditooriumi puhul - meedia poole mittepöördumises. Ajakirjanikud on siin äraootaval ning passiivsel positsioonil, samas kui auditoorium otsib aktiivselt ning iseseisvalt lahendusi oma probleemidele. Võib oletada, et ajakirjanike taoline käitumine on seotud oma ametikoha säilitamise sooviga. Et seda väidet kontrollida, oleks vaja korraldada rida intervjuusid ajakirjanikega ning uurida töökohtade koondamise dünaamikat venekeelses ajakirjanduses. Auditooriumi aktiivne käitumine võib samas olla seotud tema valdavalt madala heaolutasemega ning vajadusega situatsiooni muutmiseks kas või midagi ette võtta.

Osutus võimalikuks eristada järgmised venekeelses pressis esitatud infoallikate rühmad ning järjestada need esinemissageduse alusel (vt. joonis 2). Kõige sagedamini on allikaks infoagentuurid (49,8%), antud väljaande ajakirjanikud (13,2%), ametnikud (11% - kolmandiku sellest moodustab politsei pressiteenistus; ametnikke tsiteeritakse sageli infoagentuuride uudistes) ning venekeelsed poliitikud ja erakonnad (10,5%). Viimased esinevad pressis enamasti isiklikul

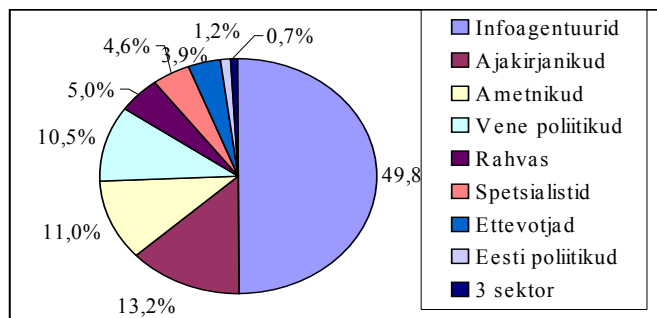
initsiatiivil ning pöörduvad vahetult auditooriumi poole (45% kõikidest pöördumistest). Lisaks sellele hõlmab nende materjal pressis suurima pinna.

Nõrgalt esindatud allikateks on elanikkond (5%) ja spetsialistid (4,6%). Viimaste seisukohad on üksteisest niivõrd erinevad, et neid ei õnnestunud mudelite kirjeldamisel eraldi rühmana vaadelda. Spetsialistide nõrk esindatus osutab reeglina sellele, et väljaanded väldivad laia vaadetespektrit ning alternatiivseid hinnanguid kõnealustele probleemidele. Ettevõtjad (3,9% allikaist) on rohkem esindatud ajalehes “Estonija” ning vaatamata oma väikesele arvule esinevad kindla lähedaste seisukohtadega rühmana. Mis puutub eesti poliitilisse sektorisse, siis venekeelset trükimeediat on hakanud kasutama vaid keskerakondlased. Ülejäänud erakonnad suhtusid sellesse jätkuvalt ettevaatlikult, mida näitab nende materjalide äärmiselt tagasihoidlik arv (vaid 1,2% allikaist). Võimalik, et see strateegia on tingitud hirmust kaotada osa eesti elektoraadist ning 1990ndate alguse inertsist, mil eestlased, kes olid avatud dialoogis mitte-eestlastega, said külge “isamaa reeturite” sildi.

Allikate esinemissageduse, materjalide mahu ning iseloomu alusel võib järeldada, et poliitilise instrumendina kasutavad venekeelset pressi kõige intensiivsemalt just venekeelsed poliitikud.

Joonis 2. Allikate esindatus venekeelse pressi materjalides

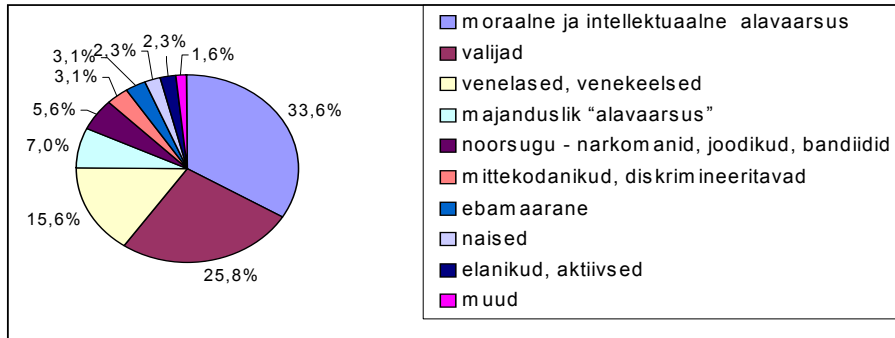
Allikate auditooriumi poole pöördumiste kontentanalüüs (arvesse läksid otsesed pöördumised ja

auditooriumi kirjeldused 1. ning 3. pöördes) annab alust väita, et ajakirjanikel ning poliitikutel on küllaltki ähmane **ettekujutus meedia auditooriumist**: vaid 14% materjalidest sisaldavad mingisugustki auditooriumi kujutlust (vt. joonis 3). Domineerivad seda alavääristavad tunnusjooned (43,7% pöördumistest), mis võivad olla moraalsed ja intellektuaalsed (*passiivsed, hirmutatud, stressiseisundis, abitud, informeerimata, ebateadlikud, solvatud, teineteisest eraldunud* - 33,6%), majanduslikud (*vaesed* - 7%) või õiguslikud (*mittekodanikud, diskrimineeritavad* - 3,1%). Mittekodanikele on suunatud materjalid, mis puudutavad elamisloa ja välismaalase passi saamist: kirjeldatakse dokumentide taotlemise mehhanismi, arutatakse probleemide üle, mainitakse üksikjuhtumeid ning tehakse üldistusi, esineb ka dialoogi auditooriumi, ajakirjanike ning ametnike vahel. Auditooriumi kui valijaskonna poole pöördatakse 25,8% juhtudest ning kui venelaste või vene keelt kõnelejate poole 15,6% juhtudest. 5,6% pöördumistest on sihitud noorsoole, kelle iseloomustamine on seotud deviantsuse märksõnadega (narkomaanid, kurjategijad, joodikud, bandiidid, vähekindlustatud). Vananenud slängi kasutades üritatakse noorsooga flirtida. Naistele on suunatud 2,3% pöördumistest, need on lood igavestel “naiste teemadel” ning ka naiste kujunevat ühiskondlik-poliitilist rolli puudutavad materjalid. Eeldatakse, et naine tuleb poliitikasse ning toob sellesse lepituse ainuüksi tänu oma soolisele kuuluvusele. Määratlemata auditooriumile on adresseeritud 4,7% pöördumistest (*teie, lugejad*). Vaid 2,3% pöördumistest on suunatud auditooriumile, millel on aktiivsuse tunnusjooni (*elanikud*).

Seega üldistatud “alaväärsed venekeelsed mittekodanikest valijad” ei jagune rühmadesse sotsiaalse seisundi, tegevusala, hariduse ega huvide alusel, vaid neid diferentseeritakse peamiselt soo ja vanuse järgi.

Joonis 3. Venekeelse pressi auditooriumi tunnusjooned

Trükimeedia tarbimise **efektiivsus** poliitikute, ajakirjanike ja ametnike poolt osutub suhteliselt madalaks. Seda näitavad järgmised faktid:

- Üle poole mitte-eestlastest on ignoreerinud kohalikke valimisi ning üle kolmandiku valimistel osalenutest hääletasid nn. “eesti” erakondade poolt.
- Ametnike poolt toodavad selgitused ei tundu auditooriumile veenvad. Jüri Kruusvalli (2000) andmete kohaselt jääb eesti ametnik mitte-eestlaste silmis “halvaks eestlaseks”.
- Ühekülgne informeerimine, situatsiooni tasakaalustatud hinnangute ja konstruktiivsete ettepanekute vähesus soodustavad auditooriumi edasist loobumist trükimeedia kasutamisest ning muude infoallikate eelistamist sellele.

Analüüsi tulemused viivad tõdemuseni, et venekeelses meedias oli meil tegemist ennekõike vene poliitikute poolt esitatud ning segregatsiooni elementidel põhineva mudeliga. Teiste subjektide seisukohti esitati väiksemal määral, elanikkond on jäänud praktiliselt esindamata. See ei tähenda, et poliitikud saaksid auditooriumis provotseerida rahvuste vaheliste pingete kasvu, kuna pressi efektiivsus auditooriumi mõjutajana on üsna madal. See ei tähenda aga ka, et pingete suurenemine on täiesti välistatud. Sotsiaalsete pingete kasvupotentsiaali olemasolule osutavad latentsele mudelile omased elemendid. Õigusliku staatusega seotud probleemide tähtsus osutab aga omakorda sellele, et siis võivad kasvada pinged ka rahvuslikul pinnal, mis on praeguseks, võrreldes 1990ndate aastate algusega kahanenud.

Miks on arvamuste spekter venekeelses pressis niivõrd ahtakene? Eesti riiklikud institutsioonid ning poliitikud loobusid juba 1990ndate algul venekeelse meedia kasutamisest (oma seisukohtade selgitamiseks, dialoogi arendamiseks elanikkonnaga, info edastamiseks jne.). Esitati avaldusi, mille kohaselt hakkavad Eestisse jäänud venelased edaspidi eestikeelse massimeedia poolt edastatavat teavet tarbima. Erakätesse läinud press hakkas rahastamis- ning infoallikat otsima ja leidis selle “venekeelsete” äriühingute ning poliitikute näol. Vastavalt sellele muutus trükiajakirjanduse poolt edastatav teave ühekülgseks. See tõi kaasa auditooriumi äravoolu, mis ei pöördunud siiski mitte eestikeelse meedia, vaid hoopis alternatiivsete infoallikate poole. Tulemuseks on see, et riik ja ühiskond on kaotanud sotsiaalsete protsesside reguleerimise vahendi venekeelse pressi näol.

Vaatamata ülalpool kirjeldatud meedia tarbimisharjumuste ülekaalule näitavad meediamonitooringu andmed siiski, et pressis leidsid ühiskonnas stiihiliselt arenenud integratsiooniprotsessid kajastust järgmisel kujul:

- Kui teksti autorite hulgas on ülekaalus enda keelekogukonna esindajad, siis intervjueeritavate osas on tendents vastupidine.
- “Vene” erakondade ning ühenduste sõnavõttude kõrval leiab venekeelses meedias ka “eesti” parteide esindajate sõnavõtte.
- Enamus teabeallikaist on ühel meelel selles, et kõik Eesti elanikud peaksid valdama riigikeelt.
- Erinevate poliitiliste suundade esindajad, ametnikud, teadlased jt. väidavad, et kogukonnad peavad säilitama enda kultuurilise omapära ja samal ajal looma ka ühtsustunnet ja ühist inforuumi.
- Valimistega mitte seotud perioodil on märgata infovaakuumist tingitud huvi teise etnilise kogukonna esindajate vastu, eriti laste ning noorte ja nende vanemate seas.
- Ilmneb venekeelses pressis domineeriv seadusekuulelik suhtumine Eesti riiklikesse institutsioonidesse.

Üldiselt on venekeelse pressi potentsiaal integratsiooniprotsesside edendamise vahendina jäänud kasutamata.

Viited

ⁱ Kruusvall, J. (1997) Rahvusprobleemid rahva pilgu läbi 1994//Järve, P. *Vene noored Eestis: sotsioloogiline mosaiik*, Tallinn: Avita, lk.117-130.

ⁱⁱ Круусвалл Ю., *Терпимость начинается с понимания* // Государство и общество, toimetaja M.Pavelson, 2000, TTÜ Kirjastus.

ⁱⁱⁱ Якобсон В., «Роль и функции русскоязычной прессы в Эстонии в 1991-1996 годах», magistritöö, Tartu 1996.

^{iv} Петтай И., *Инфоизоляция неэстонцев*. Molodjozh Estonii 18.09.1999